

Open Access v Slovenskej národnej knižnici

Pred viac ako piatimi rokmi spustila Slovenská národná knižnica (SNK) projekt Informácie pre inovácie, v rámci ktorého ako prvá ponúkla pre svojich používateľov vzdialený prístup k elektronickým informačným zdrojom (EIZ). Do projektu bolo zapojených ďalších desať vedeckých a akademických knižníc z celého Slovenska. Bol to určitý prelomový krok, keďže dovtedy pojem vzdialený prístup nebol našej verejnosti známy a mnohí používatelia netušili, akú službu im knižnica ponúka. V rámci projektu bol a stále ešte je umožnený prístup k licencovaným EIZ pre používateľov bezplatný, ale na opačnej strane – poplatky za poskytnutie takého benefitu knižniciam stále narastajú.

V projekte bol prístup k EIZ vyriešený trvalým nákupom EIZ, nie ako predplatné k nim. Od vydavateľstiev, s ktorými boli uzavreté zmluvy, boli zakúpené vybrané konkrétne tituly (určitý vedný obor za určité obdobie). K ich aktualizácii už, žiaľ, takmer nedošlo (výnimkou je kolekcia Health and Social Care Collection z vydavateľstva Emerald Group).

Okrem projektu Informácie pre inovácie je SNK koordinátorom Národnej licencie EBSCO databáz, ktorú v súčasnosti využíva 155 vedeckých a akademických knižníc a inštitúcií na Slovensku. Momentálne je prístupných 17 databáz, z ktorých niektoré sú multioborové, iné zas výhradne zamerané na určitý vedný obor. Poplatok za prístup do databáz EBSCO je pomerne vysoký, ale štatistické vyhodnotenie využívania a vyhľadávania práve v týchto databázach je neporovnateľne vyššie ako vyhľadávanie v databázach, ktoré používatelia využívajú v rámci projektu Informácie pre inovácie. Samozrejme, toto nie je všeobecné hodnotenie, toto je porovnanie využívania databáz používateľmi evidovanými SNK.

Keby by sme chceli hovoriť o EIZ, nevyhneme sa otázke ich financovania. Renomované a vysoko odborné články, knihy, vedecké štúdiá, zborníky atď. sú prístupné odbornej verejnosti len za určitých podmienok. Aj z tohto dôvodu čoraz viac rezonuje v knižniciach pojem Open Access.

Literatúra prístupná prostredníctvom Open Access (otvoreného prístupu, ak to takto môžeme nazvať) je v definovaná niekoľkými spôsobmi. Je to literatúra v digitálnej podobe, online, voľne dostupná bez poplatkov, nevzťahujú sa na ňu žiadne autorské práva a licenčné obmedzenia. Mne osobne sa páči najviac definícia pána Petra Subera, že Open Access búra bariéry. Sú to nielen bariéry finančné (predplatné časopisov, licenčné poplatky, poplatky pay-per-view), ale hlavne bariéry dostupnosti a neobmedzeného využívania.

Úlohou modernej knižnice je okrem iného poskytovanie knižnično-informačných služieb.

Čoraz častejšie navštevujú SNK študenti stredných škôl (všetkých typov), ale aj vysokých škôl, aby sa zúčastnili „Informačnej výchovy“, kde sa študenti naučia základom vyhľadávania v knižničnom katalógu. Vždy si to vyskúšajú v online katalógu SNK a v niektorom katalógu od zahraničného vydavateľa. Upozorním ich na to, čo je pre vyhľadávanie podstatné a ako sa zorientovať v obrovskom množstve informácií, ktoré sú dnes na internete prístupné.

Teší nás, keď nás používatelia navštevujú a vyhľadávajú naše služby, ale denne sa stretávame s tým, že narastá dopyt po plnotextových, ľahko dostupných EIZ. Sú rôzne vedné oblasti,

kde vývoj ide dopredu míľovými krokmi a to, čo je nové dnes, už zajtra nebude zaujímavé. Hlavne pri takýchto vedách je Open Access veľmi vítaný, a to nielen pre knižnice, ale aj pre samotných autorov odborných článkov, publikácií, štúdií, vedeckých prác.

Ako som spomínala na začiatku, SNK má trvalo zakúpené EIZ od popredných svetových vydavateľov a aj tieto vydavateľstvá poskytujú Open Access. Jedným z nich je vydavateľstvo SpringerLink, ktoré začalo s Open Access už v roku 2010. Open Access ponúka cez platformu SpringerOpen (viac informácií na stránke www.springeropen.com). V súčasnosti tu majú používatelia prístupných viac ako 130 recenzovaných a úplne voľne prístupných časopisov zo všetkých vedných oblastí. V auguste 2012 pribudli k časopisom aj voľne dostupné ebookey.

Taktiež vydavateľstvo Elsevier ponúka Open Access (viac na stránke <http://www.elsevier.com/about/open-access/open-access-options>). V ponuke otvoreného prístupu ponúkajú prístup k časopisom, článkom, dokonca aj do archívu.

Vydavateľstvo Emerald má svoju vlastnú politiku voľného prístupu. Každý týždeň na svojich stránkach sprístupňuje vybraný časopis, ktorý je voľne dostupný, a to nielen vydania aktuálneho roku, ale aj spätne niekoľko rokov. Emerald sa skôr zameriava na autorov odborných publikácií. Zástupca spoločnosti Emerald Group pravidelne informuje na odbornom seminári o novinkách v tomto smere a ako jediný ponúkajú aj rady, či už začínajúcim alebo skúseným autorom, ako správne napísať článok do karentovaného časopisu. Na ich webových stránkach je možné nájsť veľmi užitočné informácie, ako prebieha výber článkov, čo by mal článok obsahovať, čo treba dodržiavať pri písaní článku atď. (viac na <http://www.emeraldinsight.com/openaccess.htm>).

O názor na Open Access zo strany autora som požiadala lekára doc. MUDr. Miloša Jeseňáka, PhD., z Univerzitetnej nemocnice Martin, ktorý nielenže je naším dlhoročným používateľom, ale s publikovaním odbornej literatúry má mimoriadne bohaté skúsenosti na medzinárodnej úrovni. V súčasnosti je jedným z najlepších imunológov na Slovensku a aj preto si veľmi vážim, že si našiel čas a podelil sa o svoje skúsenosti. Ako sám povedal, pre každého autora je prvotným cieľom, aby jeho články boli publikované v karentovaných časopisoch. Žiaľ, napriek kvalite a vysokej vedeckej odbornosti sú často samotné články možno od menej známych autorov alebo od autorov z krajín tzv. „východného bloku“ naďalej posudzované úplne inak. Tak sa stane, že autor musí hľadať iný spôsob, ako svoj článok uverejniť a dostať sa do povedomia odbornej verejnosti. Open Access ponúka niekoľko možností publikovania a závisí od samotného autora, ktorú možnosť si zvolí.

Ani zvučné meno vydavateľstva nemusí byť zárukou kvalitnej indexácie a vyššieho impakt faktora. Naopak, neznáme alebo menšie vydavateľstvo, ktoré si vyberá vedecké publikácie podľa odbornosti, podrobuje ich prísnemu recenznému procesu a meno autora nie je automatickou zárukou kvality, môže dosiahnuť v priebehu pomerne krátkeho času ďaleko vyššiu hodnotu impakt faktora aj napriek tomu, že sprístupňuje menej článkov, ktoré sú však paradoxne oveľa viac citované. Opakom sú vydavateľstvá, ktoré majú vyšší impakt

OTVORENÝ PRÍSTUP

faktor, ale tým, že umožňujú Open Access k článkom, publikáciám, ktoré nie sú recenzované príliš prísnymi kritériami, prichádzajú o túto výhodu a strácajú na svojej hodnote.

Ďalším kritériom výberu vydavateľstva poskytujúceho Open Access je možnosť a výška poplatku, ktorý musí autor za publikovanie zaplatiť.

Akú úlohu v celom tomto procese majú mať knižnice? Mali by svojim používateľom ponúkať prehľad dostupných EIZ, ktoré poskytujú Open Access k odborným vedeckým publikáciám. Knihovníci môžu jednoduchšie vyhľadať informácie pre svojich používateľov, ktoré práve potrebujú, bez toho, aby boli akokoľvek obmedzovaní.

Všetkým by nám malo záležať na spokojnosti našich používateľov, na zvyšovaní kvality našich služieb, na možnosti rozšírenia a skvalitnenia prístupu k EIZ. Open Access považujem za dobrú voľbu pre našich používateľov a aj pre našu knižnicu.

Použité zdroje:

<http://legacy.earlham.edu/~peters/fos/overview.htm>

Alžbeta Martinická

alzbeta.martinicka@snk.sk

